

Ivo Glavaš – Ivo Šprljan

**Kule na ulazu u Kanal sv. Ante –
neodvojivi dio šibenskih fortifikacija**

Ivo Glavaš
Istarska 80
HR - 22000 Šibenik

Ivo Šprljan
Bana Josipa Jelačića 13
HR - 22000 Šibenik

**Towers at the Entrance to St Anthony's Canal:
An Inseparable Part of Šibenik's Fortifications**

—

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

Primljen / Received:
19. 4. 2018.

Prihvaćen / Accepted:
7. 9. 2018.

UDK / UDC:
72.033:725.96](497.5Šibenik)

DOI:
10.15291/ars.2754

SAŽETAK

Velika i Mala kula na početku šibenskog Kanala sv. Ante, na današnjim rtovima Burnji i Južni turan, dio su srednjovjekovnog fortifikacijskog sustava grada zajedno s kaštelom sv. Mihovila i gradskim bedemima, čemu do sada u znanstvenoj literaturi nije posvećena dovoljna pažnja. Kule su ostale dijelom fortifikacijskog sustava Šibenika i početkom ranog novog vijeka sve do izgradnje tvrđave sv. Nikole, odnosno definitivnog rušenja kula početkom Ciparskog rata 1570. godine. Iako su građene na priličnoj udaljenosti od gotovo jednog kilometra od gradskih bedema, do izgradnje tvrđave sv. Nikole predstavljale su prvi obrambeni pojas Šibenika s morske strane. Između kula na udaljenosti od oko 140 metara nalazio se lanac koji se najvjerojatnije sastojao od povezanih drvenih trupaca što su lancu omogućavali da pluta. Teško je sa sigurnošću kazati kad su mletačke vlasti dale porušiti kule, ali se čini da je barem jedna srušena tijekom tzv. Trećeg mletačko-osmanskog rata (1537. – 1540.) kad je mletačkim posjedima u Dalmaciji prijetila velika opasnost od snažne osmanske flote. Kule su definitivno prestale biti dio fortifikacijskog sustava grada početkom Ciparskog rata 1570. godine.

Ključne riječi: Velika kula, Mala kula, tvrđava sv. Nikole, lanac, Kanal sv. Ante, šibenske fortifikacije, Treći mletačko-osmanski rat, Ciparski rat

ABSTRACT

The Large and Small Towers at the beginning of St Anthony's Canal in Šibenik, on today's capes Burnji Turan and Južni Turan, are part of the city's medieval fortification system along with the *castrum* of St Michael and the bulwark, but they have remained largely neglected in scholarly literature. The towers remained part of Šibenik's fortification system during the early modern period, until the construction of the fortress of St Nicholas and the eventual demolition of the two towers at the beginning of the War of Cyprus in 1570. Although they were built at a distance of nearly one kilometer from the bulwark, they were the earliest defensive belt of Šibenik from the sea. Between the towers, at a distance of about 140 meters, there was a chain that most likely consisted of interconnected wooden beams that allowed it to float. It is difficult to say with certainty when the Venetian authorities ordered the towers to be torn down, but apparently at least one of them was demolished during the so-called Third Venetian-Ottoman War (1537-1540), when the Venetian possessions in Dalmatia were seriously threatened by the powerful Ottoman fleet. The towers definitely ceased to be part of the fortification system at the beginning of the War of Cyprus in 1570.

Keywords: Large Tower, Small Tower, St Nicholas' fort, chain, St Anthony's Canal, Šibenik's fortifications, Third Venetian-Ottoman War, War of Cyprus

Uvod

Velika i Mala kula na ulazu u šibenski Kanal sv. Ante, zajedno s gradskim bedemima i kaštelom sv. Mihovila, dio su srednjovjekovnog fortifikacijskog sustava Šibenika. Ostaci obje kule nalaze se na istaknutim rtovima na početku Kanala sv. Ante na njegovom najužem dijelu, gledano iz smjera grada Šibenika. Na tom mjestu Kanal sv. Ante širok je samo 140 metara (sl. 1). Kule su bile samostalne, izdvojene utvrde na priličnoj udaljenosti od gotovo jednog kilometra jugozapadno od gradskih bedema. Na topografskoj karti do danas se u nazivu za oba rta sačuvala uspomena na kule koje su se na tim mjestima nalazile. Tako onaj sjeverni nosi naziv Rt Burnji turan, a južni Rt Južni turan (sl. 2). Iako su obje kule danas u arheološkom sloju, Velika kula bolje je sačuvana, dok je na prostoru nekadašnje Male kule sredinom 1905. godine, na ustupljenom općinskom zemljištu, sagrađena vila šibenskog ljekarnika Ivana Dalle Feste.¹ Nakon što ju je preuzeo šibenski odvjetnik Juraj Jurin, nazvao ju je „Moj mir”.² Poslije Drugog svjetskog rata, vilu su koristili i dogradili tadašnji dužnosnici, a u recentno vrijeme dodatno je dograđena s južne i istočne strane čime je prostor nekadašnje Male kule istraživački gotovo izgubljen.³

Velika i Mala kula na povijesnim crtežima i grafikama

Velika i Mala kula na početku šibenskog Kanala sv. Ante vide se na brojnim povijesnim crtežima i grafikama Šibenika.⁴ Na nekim povijesnim prikazima kule su otprilike iste veličine, a na najvećem broju povijesnih crteža nesumnjivo je veća kula na sjevernom Rtu Burnji turan. Stoga smo se opredijelili za povijesne prikaze na kojima je sjeverna kula na Rtu Burnji turan ujedno i Velika kula iz povijesnih dokumenata, a južna kula na Rtu Južni turan Mala kula.

Prije svega to se dobro vidi na najstarijem i jednom od najvažnijih prikaza Šibenika, datiranom u sam kraj 1522. godine, karti mletačkog kartografa Matea Pagana.⁵ Na Paganovoj karti pod nazivom „Tuto el Contado di Zara e Sebenico” obilje je povijesnih lokacija i utvrda u Zadru i Šibeniku i njihovom zaleđu upravo u trenutku

1. Pogled na poziciju Velike i Male kule na početku šibenskog Kanala sv. Ante (foto: I. Glavaš)

View to the position of Large and Small Towers at the beginning of St Antony's Canal in Šibenik

2.
Topografska karta Šibenika s prikazom Rta Burnji turan i Rta Južni turan (izvor: SLAVO GRUBIŠIĆ, MIRJANA KNEŽEVIĆ-GRUBIŠIĆ, Šibenik i šibenska turistička regija, Zagreb, 1998.)

Topographic map of Šibenik indicating Cape Burnji Turan and Cape Južni Turan

3.
Detalj karte Šibenika Matea Pagana s prikazom Velike i Male kule (izvor: MIRELA SLUKAN ALTIĆ / bilj. 7/, 2007., 25)

Detail of Mateo Pagano's map of Šibenik indicating the Large and Small Towers

kad ih osvajaju Osmanlije. Iako je karta izrađena potpuno shematski i bez ikakvog mjerila, donosi povijesne podatke o zadarskom i šibenskom teritoriju koji su neprocjenjivi. Tako je na Paganovoj karti Velika kula, na početku šibenskog kanala na sjevernom rtu, okružena velikim obrambenim bedemom, dok je Mala kula na južnom rtu daleko manja (sl. 3). U središtu obrambenog prstena Velike kule nalazi se kvadratna branič-kula što, kako ćemo vidjeti, pokazuje i situacija arheoloških ostataka arhitekture tog obrambenog sklopa na terenu. Na obje kule prikazano je obrambeno krunište u skladu s fortifikacijama tog doba.

Drugi detaljan prikaz kula na početku šibenskog kanala nalazi se na prikazu Šibenika u velikom atlasu pod nazivom „Civitates Orbis Terrarum” Hogenberga i Brauna iz 1575. godine.⁶ Na njemu je Velika kula također na sjevernom rtu Burnji turan (sl. 4). Na vanjskom obrambenom prstenu bedema Velike kule vidi se izraziti pokos i kordonski vijenac što nije moguće potvrditi ostacima bedema na terenu. Unutar obrambenog prostora Velike kule na prikazu Hogenberga i Brauna vide se i neki objekti.

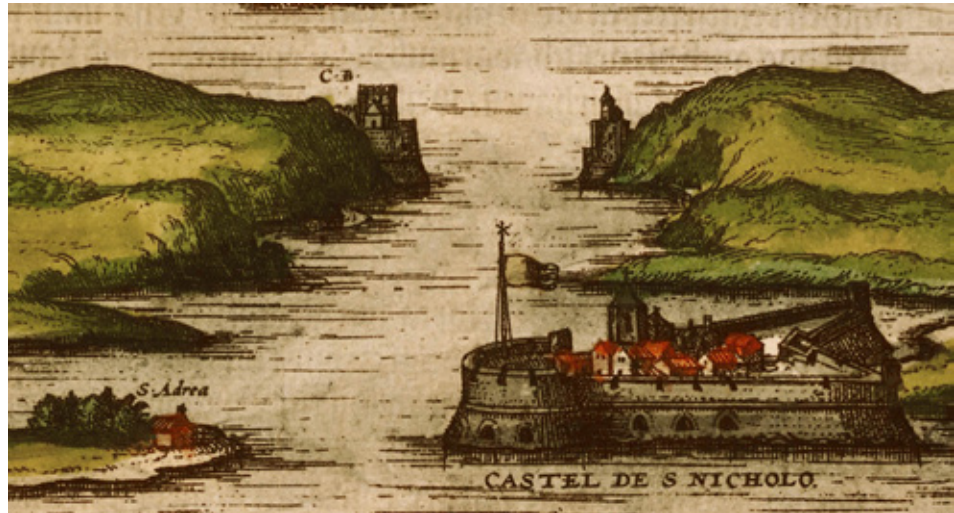
Od Šibenčanina Martina Kolunića Rote iz 1570. godine očekivalo bi se da najdetaljnije i najtočnije prikaže kule na početku Kanala sv. Ante.⁷ Nažalost, na njegovu prikazu kule su gotovo iste veličine i jednakog odnosa i rasporeda bedema te središnje branič-kule. Obje kule na Kolunićevu prikazu djeluju kao utvrde s više kula, što također nije moguće potvrditi stanjem ostataka na terenu.

Iako su kule početkom Ciparskog rata srušene (nisu više u funkciji), one se pojavljuju na prikazima Šibenika i u 17. stoljeću. Na značajnoj i nedavno objavljenoj karti Šibenika i njegovih fortifikacija iz zbirke gradske biblioteke u Trevisu, kula na južnom rtu čini se većom (sl. 5).⁸ Kad se malo bolje pogleda u crtež, obje kule jako nalikuju onima na grafičkom prikazu Hogenberga i Brauna (samo postavljene na suprotnim stranama kanala) što može značiti da se izrađivač karte iz Trevisa poslužio nekim predloškom. Tako se čini da je najstariji prikaz Šibenika, karta Matea Pagana koja je posve shematizirana, ujedno i najtočniji i najbolji kartografski izvor za poznavanje Velike i Male kule na početku šibenskog Kanala sv. Ante.

Na kartografskim prikazima Šibenika Velika i Mala kula nazivaju se *castelli* ili *torette* što nije od važnosti za utvrđivanje njihove prostornosti i gabarita.

4.
 Detalj karte Šibenika Hogenberga i Brauna s prikazom Velike i Male kule (izvor: JOSIP ČUZELO /bilj. 4/, 2005.)

Detail of Hogenberg and Braun's map of Šibenik indicating the Large and Small Towers

5.
 Detalj karte šibenskih fortifikacija iz zbirke gradske biblioteke u Trevisu s prikazom Velike i Male kule (izvor: Fortezze veneziane dall'Adda all'Egeo. Le difese della Repubblica di Venezia nei disegni della Biblioteca Comunale di Treviso (secoli XVI-XVIII) /bilj. 8/, 2014., 153)

Detail of a map of Šibenik's fortifications from the municipal library collection in Treviso, indicating the Large and Small Towers

Povijesni podaci o kulama i lancu

Postavljanje kula za zaštitu ulaza u Kanal sv. Ante sa šibenske strane uobičajena je mjera kojom su se gradovi štitili s morske strane još od antičkih vremena.⁹ Najčešće se radilo o relativno malim rasponima od svega nekoliko desetaka metara između kula na ulazu u gradske luke. Na tako maloj udaljenosti bilo je relativno jednostavno razapeti metalni lanac za zaštitu od prodora neprijateljskih brodova u luku. Međutim, sve do nedavno bilo je nejasno kako su funkcionirali lanci koji su zatvarali prolaze u luku na većim udaljenostima, uključujući udaljenosti od više stotina metara kao što je primjerice glasoviti lanac u Konstantinopolu na ulazu u zaljev Zlatni rog koje je onesposobila križarska vojska početkom Četvrtog križarskog rata u ljetu 1203. godine.¹⁰ Na nekoliko mjesta sačuvali su se povijesni podaci o tome da su takvi golemi lanci bili položeni na drvene trupce i plutali na površini mora. Tako je takav plutajući lanac na trupcima u Konstantinopolu služio i kao most, a uz njega su se s unutrašnje strane mogli privezati brodovi koji su branili prolaz.¹¹ Naročito je važan suvremeni opis jednog od dva lanca koji su zatvarali luku grada Rodosa.¹² Taj vanjski dulji lanac, koji su vitezovi Hospitalci izgradili 1522. godine pred završnu

osmansku opsadu, bio je dugačak čak 700 metara i plutao je na drvenim trupcima.¹³ Lanac se protezao između dvije kule: kule Vjetrenjača i kule sv. Nikole, koje su bile ujedno najudaljenije fortificirane točke na ulazu u luku grada Rodosa. Lanac opisuje suvremenik događanja vitez hospitalac Jacobus Fontanus, koji je preživio osmansko osvajanje Rodosa, pa to možemo smatrati najvažnijim izvornim opisom jednog povijesnog lučkog lanca u ranom novom vijeku.¹⁴ U dubrovačkim arhivskim spisima sačuvali su se podaci o gredama koje su se koristile za lučki lanac.¹⁵ Naime, tek 1484. godine dubrovačko Vijeće umoljenih odlučuje izgraditi zidanu (kamenu) gradsku luku s centralnim lukobranom (kaše) koji bi luku štiti od valova s jugoistoka u pravcu u kojem je luka jedino otvorena.¹⁶ Prije izgradnje lukobrana, lučki lanac štiti je ulaz u dubrovačku luku u punoj širini od oko 130 metara za što je prema dokumentu iz 1475. godine trebalo 180 hrastovih greda. Beritić piše kako je taj lanac bilo teško nategnuti, ali kako smo vidjeli, takav lanac nije se ni natezao, nego je plutao.

Koliko je zaštita i blokada luka lancima bila važna na istočnoj jadranskoj obali, svjedoče dugogodišnje borbe između Venecije i Osmanlija za kontrolu 2000 metara dugačkog prolaza Verige preko puta Perasta na ulazu u Kotorski-risanski zaljev.¹⁷ Prolaz Verige na najužem mjestu od utvrđene crkve Gospe od Anđela do Turskog rta širok je 300 metara. Laloševićev zaključak da na tom mjestu, među ostalim, zbog činjenice da nisu nađeni ostaci mehanizma lanca ne možemo tvrditi da je lanac ikad postojao, treba dovesti u pitanje.¹⁸ Tim više što Lalošević spominje relaciju kotorskog providura Bernarda Contarinija iz 1572. godine iz koje se vidi da je na primjer pred Kotorom postavljen lanac s brodovima „Una cattena d’Arsili et Naulij”.¹⁹ Dokazano je da je tehnički nemoguće metalni lanac, koji prelazi duljinu od nekoliko desetaka metara, postaviti (nategnuti) na način da onemogući ulazak neprijateljskih brodova u luku, tj. da se nalazi na samoj površini vode.²⁰ Međutim, lanac (ili više njih) postavljen na drvene trupce s lakoćom je mogao štiti ulaze u luku na duljini i od više stotina metara. Nema nikakve sumnje, s obzirom na udaljenost od 140 metara, da je lanac između Velike i Male kule na ulazu u šibenski Kanal sv. Ante bio upravo takav.

Vojska koja je brodovljem napadala neki grad nije lomila lanac naletom brodova, nego bi osvojila jednu od kula i prekinula lanac unutar kule kako je to zabilježeno prilikom opsade Konstantinopola tijekom Četvrtog križarskog rata.²¹ Križari su ljeti 1203. godine jednostavno osvojili kulu u Galati i prekinuli lanac. Tako je i prilikom mletačke opsade Šibenika, osnovna strategije mletačke flote bila prvenstveno usmjerena na osvajanje kula koje su branile ulaz u Kanal sv. Ante.

Čini se da je ključni trenutak za gradnju Velike i Male kule mir između kralja Ludovika I. Anžuvina i Venecije sklopljen 8. kolovoza 1381. u Torinu.²² Iako se u tekstu mirovnog ugovora izrijekom ne spominje ni Šibenik ni kule u kanalu, kaže se kako mletačke ratne galije ne smiju bez dopuštenja ulaziti u luke s lancem koje su u vlasništvu kralja ili njegovih podanika: „Item quod Veneti cum aliqua galea vel galeis armatis intrare non possint aliquem portum de catena dicti domini regis seu subditorum suorum, contra voluntatem habitancium seu tenencium dictum portum.”²³ Kako se među kraljevim lukama nedvojbeno nalazi i Šibenik, možda je nastanak kula posljedica odredbi tog mirovnog ugovora. U opisu napada i osvajanja Šibenika od strane jake mletačke flote tri godine ranije, pod zapovjedništvom glasovitog admirala Vettore Pisanija 1378. godine, ne spominju se teškoće Mlečana zbog kula i lanca koji brane ulaz u šibensku luku.²⁴ Pri tome treba uzeti u obzir da je taj opis života admirala Vettore Pisanija iz pera nepoznatog autora nastao u Veneciji tek 1767. godine na što je upozorio već Dujmović.²⁵ Stoga se vrijeme Torinskog mira čini kao okvir koji bi možda mogao predstavljati donju datumsku granicu izgradnje Velike i Male kule. Naravno, bez arheološkog iskapanja kula ili novih arhivskih saznanja, teško je sa sigurnošću utvrditi vrijeme nastanka šibenske Velike i Male kule.

6.
Topovski otvor na rondelu tvrđave sv. Nikole (foto: T. Petrincec)

Embrasure in the roundel of St Nicholas' Fort

Međutim, ono što je posve sigurno, kule i lanac na početku šibenskog Kanala sv. Ante u povijesnim dokumentima izrijeком se spominju tek tijekom završne mletačke opsade Šibenika 1409. godine. Na prve vijesti o prodaji Dalmacije Veneciji početkom srpnja 1409. godine, Šibenčani brzo reagiraju. Odlukom Velikog vijeća prodaje se jedna kuća u općinskom vlasništvu kako bi se izradio lanac i ojačale kule na ulazu u Kanal sv. Ante. Tu nam vijest 1597. godine donosi prvi šibenski povjesničar Dinko Zavorović u svom rukopisnom djelu *Trattato sopra le cose di Sebenico*.²⁶ Kao plemić i gradski dužnosnik, Dinko Zavorović dobro je upućen u događanja i gradske spise koje koristi za svoje knjige, pa možemo kazati da se u ovom slučaju radi o pouzdanom povijesnom izvoru.²⁷ Kad opisuje događanja oko kula i lanca, Zavorović jasno piše da je lanac između kula tada prvi put postavljen.²⁸

Ugarsko-hrvatski kralj Sigismund na molbu Šibenčana šalje svoju vojnu posadu u kule na čelu s Ivanom Mišićem.²⁹ Vrlo brzo po Mišićevom preuzimanju zapovjedništva nad obje kule na ulazu u Kanal sv. Ante, mletačke vlasti s njim počinju pregovore da im kule preda bez borbe uz novčanu nagradu. Prema dokumentima prvi naputak o pokušaju mletačkog preuzimanja kula datira od 9. rujna 1409. godine.³⁰ Već 13. rujna predstavnici posade u kulama odlaze na razgovore s mletačkim providurom,³¹ a 23. rujna iste godine zapovjednik Ivan Mišić i njegova posada predaju kule Mlečanima i primaju novčanu nagradu od mletačkog providura Francesca Cornara.³²

Nakon preuzimanja kula, a sve kako bi Šibenik zauzeli bez puno otpora, Mlečani u svibnju 1410. godine grade i utvrdu na kilometar udaljenom poluotoku Mandalini jugoistočno od Šibenika.³³ Nakon što im ni to ne donese ozbiljnih vojničkih prednosti, mletačke vlasti naređuju svojim vojnim zapovjednicima pod Šibenikom da sruše utvrdu u Mandalini i sav materijal upotrijebe za ojačavanje kula na ulazu u Kanal sv. Ante.³⁴ Prvi se put jasno kaže da između kula treba postaviti lanac.³⁵ Osim toga, doznajemo i za jedan fortifikacijski element koji su kule tada dobile: modernizirane su dodavanjem berteski.³⁶

Nije posve sigurno kad su mletačke vlasti dale porušiti kule, ali se čini da je barem jedna srušena tijekom tzv. Trećeg mletačko-osmanskog rata (1537. – 1540.) kad je mletačkim posjedima u Dalmaciji prijetila velika opasnost od snažne osmanske flote. Mletački sindik u Dalmaciji Giovanni Battista Giustiniani u svom izvješću 1553. godi-

ne jasno kaže da su kule, nakon izgradnje tvrđave sv. Nikole na vanjskom ulazu u šibenski Kanal sv. Ante, nepotrebne pa čak i opasne ukoliko ih zauzme neprijatelj. Stoga predlaže da ih se poruši, kako je još bio predlagao i jednu kulu počeo rušiti providur u Dalmaciji Camillo Orsini u vrijeme Trećeg mletačko-osmanskog rata (1537. – 1540.).³⁷ Nakon Giustinianija, sindici Michiel Bon i Gaspar Erizzo 1559. godine podnose izvješće prema kojem je Camillo Orsini počeo rušiti obje kule koje su nakon izgradnje tvrđave sv. Nikole nepotrebne.³⁸ Očito je pozicija kula, koje su bile jako udaljene od gradskih bedema Šibenika, bila teško održiva u vrijeme rata kad se mletačka vlast odlučila da ih se poruši iako se tvrđava sv. Nikole tek počela graditi 1540. godine.³⁹ Iz izvješća kneza i kapetana Šibenika Agostina Mora 1575. godine vidi se da su Osmanlije tijekom Ciparskog rata čak osvojile jednu od kula i tako izravno ugrozili nesmetanu plovidbu šibenskim Kanalom sv. Ante.⁴⁰ Dinko Zavorović kao svjedok događanja u Ciparskom ratu, tvrdi da je mletačka vojska potpuno porušila obje kule početkom tog rata 1570. godine, što je sve mogla biti reakcija Venecije na osmansko osvajanje jedne od kula.⁴¹ S obzirom na kvalitetu i točnost podataka koje nam donosi Zavorović, osobito onih kojima je suvremenik, trebalo bi kao datum potpunog prestanka funkcije obje kule uzeti početak Ciparskog rata između Osmanlija i Mlečana 1570. godine.

Nakon što je izgrađena tvrđava sv. Nikole na vanjskom ulazu u šibenski Kanal sv. Ante 1543. godine, ne možemo sa sigurnošću kazati je li na tom mjestu kanal također šticeo lancem. Poznato je da su mletačke vlasti razmišljale da se i na strani Kanala sv. Ante koja je nasuprot tvrđavi sv. Nikole sagradi još jedna utvrda.⁴² Kapetan mletačke kopnene vojske Maltesta Baglion 1524. godine obišao je obje lokacije s nasuprotnih strana šibenskog Kanala sv. Ante – onu na kojoj je nekad bila crkva i samostan benediktinaca sv. Nikole i suprotna gdje je stajala crkva sv. Andrije.⁴³ Gradnja takve dvije utvrde bila bi u skladu s obrambenom filozofijom utvrda između kojih se nalazi lanac, međutim do gradnje utvrde s druge strane Kanala sv. Ante na poziciji nekadašnje crkve sv. Andrije nikad nije došlo.

Na jednom od topovskih otvora u prizemlju rondela tvrđave sv. Nikole nalazi se metalna konstrukcija koja je postavljena po sredini i duž otvora (sl. 6). Ne radi se o konstrukciji koja bi imala veze s lancem, među ostalim i stoga što je ta konstrukcija u potpunosti i trajno zatvorila važni topovski otvor na rondelu i onemogućila njegovo korištenje. Možda je u ovom slučaju riječ o nekoj vrsti konstrukcije za tzv. protupodmorničku mrežu što je moguće povezati s borbenim djelovanjima karakterističnim za Prvi i Drugi svjetski rat, kad je vojnička funkcija tvrđave bila prilagođena novom naoružanju i vrsti ratovanja.

Kule kao neodvojivi dio šibenskih fortifikacija

Velikoj i Maloj kuli na ulazu u šibenski Kanal sv. Ante, i pored velikog povijesnog značenja za obranu Šibenika, do sada u znanstvenoj literaturi nije posvećena dovoljna pažnja. U jedinjoj monografiji o šibenskim fortifikacijama Josipa Čuzele iz 2005. godine, kule se spominju tek usputno u kontekstu gradnje tvrđave sv. Nikole, koja je sagrađena na samom kraju, odnosno vanjskom ulazu u Kanal sv. Ante 1543. godine.⁴⁴ Iako mu je bila jasna namjena kula kao zaštite ulaza u šibenski Kanal sv. Ante, Čuzela izrijekom kao sastavni dio srednjovjekovnih gradskih fortifikacija navodi samo kaštel sv. Mihovila i gradske bedeme, dok za šibenske fortifikacije ranog novog vijeka piše da se sastoje od tvrđave sv. Nikole, tvrđave sv. Ivana, tvrđave Barone i gradskih bastiona.⁴⁵ Potpuno je nejasno kako su iz oba popisa ispale Velika i Mala kula na ulazu u šibenski Kanal sv. Ante s obzirom da su one funkcionirale kao integralni dio gradskog obrambenog sustava najmanje od kasnog srednjeg vijeka do potpunog prestanka njihove vojne funkcije početkom Ciparskog rata (1570. – 1573.) u ranom novom vijeku. Nasuprot tome, na istom popisu gradskih fortifikacija u ra-

nom novom vijeku, posve opravdano je tvrđava sv. Nikole na sasvim drugom, vanjskom dijelu Kanala sv. Ante. Ono što je promaklo suvremenim autorima, iskusnom austrijskom vojnom inženjeru i časniku Maximilianu de Trauxu nije promaklo. Na crtežu šibenskih fortifikacija u svom priručniku za austrijskog nadvojvodu Johanna, na ulazu u Kanal sv. Ante naznačuje ruševine dviju kula (sl. 7).⁴⁶ Činjenica da su Velika i Mala kula tada već preko dvjesto godina bile u arheološkom sloju, nije ga omela da shvati njihovo pravo značenje.

7.
Detalj crteža šibenskih fortifikacija Maximiliana de Trauxa s Velikom i Malom kulom pri dnu crteža (izvor: MAXIMILIAN DE TRAUXX /bilj. 48/, 1805., tabla 5)

Detail of Maximilian de Traux's drawing of Šibenik's fortifications with the Large and Small Towers below

Važnost Velike i Male kule i njihova neodvojivost od sustava gradskih fortifikacija najbolje se vidi iz spisa kancelarije šibenskog kneza Fantina de Cha de Pesaro, jedinog cjelovitog povijesnog izvora takve vrste koji je sačuvan iz razdoblja 15. stoljeća u Dalmaciji. Osim toga, detaljni popisi oružarnice, kakvi se nalaze među spisima kancelarije kneza Fantina de Cha de Pesaro, u samoj Veneciji sačuvani su tek za 1548. godinu.⁴⁷ Knez detaljno opisuje oružje, opremu i vojnu plaćeničku posadu koja se nalazi u Velikoj i Maloj kuli na početku šibenskog kanala.⁴⁸ Samo su četiri ključne točke šibenskih fortifikacija za koje knez Fantin de Cha de Pesaro spominje raspoloživo oružje i navodi imena raspoređenih plaćenika: kaštel sv. Mihovila, Kopnena vrata i Velika i Mala Kula na početku Kanala sv. Ante. Iako su gotovo kilometar udaljene od gradskih bedema, što je vjerojatno najveća poznata udaljenost nekog fortifikacijskog sklopa od bedema grada, ali i njihova najveća slabost, kule su važni dio obrane grada. Primjerice od ukupnog broja od četrdeset i pet topova, čak njih deset (po pet u svakoj kuli) nalazi se u kulama na početku Kanala sv. Ante.⁴⁹ Iako je u razdoblju 15. stoljeća najubojitije oružje još uvijek samostrel, već se pojavljuju puške kojih je u Velikoj kuli na početku Kanala sv. Ante sedam, dok je u kaštelu sv. Mihovila svega pet pušaka.⁵⁰ O važnosti kula u kanalu govori i broj raspoređenih namjernih vojnika. Vojnu posadu Velike kule čini dvadeset vojnika sa zapovjednikom, a posadu Male kule petnaest vojnika sa zapovjednikom.⁵¹ Za usporedbu, ukupnu posadu kaštela sv. Mihovila u isto vrijeme sačinjava četrdeset vojnika sa zapovjednicima, raspoređenih u dvije postrojbe.⁵²

Prema tome, šibenski srednjovjekovni fortifikacijski sustav tvorili su kaštel sv. Mihovila, gradski bedemi te Velika i Mala kula na početku šibenskog Kanala sv. Ante. Taj se odnos produljio i u početak ranog novog vijeka sve do gradnje tvrđave sv. Nikole, odnosno definitivnog rušenja obje kule početkom Ciparskog rata 1570. godine.

8.

Ostaci bedema Male kule (foto: I. Glavaš)

Remnants of the bulwark at the Small Tower

9.

Pozicija vrata u ostacima bedema Male kule (foto: I. Glavaš)

Position of a gate in the bulwark at the Small Tower

Ostaci Velike i Male kule

Kako smo ranije napisali, Mala kula sačuvana je samo u tragovima zidova (sl. 8). Na ostacima, po svoj prilici, prstena vanjskog obrambenog bedema uočili smo tragove vrata (sl. 9). Kako se teren diže prema unutrašnjosti Rta Južni turan, to su preostaci fortifikacijske arhitekture kule sve manje vidljivi na terenu. Ne postoje vidljivi ostaci centralne branič-kule Male kule. Pretpostavljamo da su uklonjeni prilikom gradnje vile „Moj mir“.

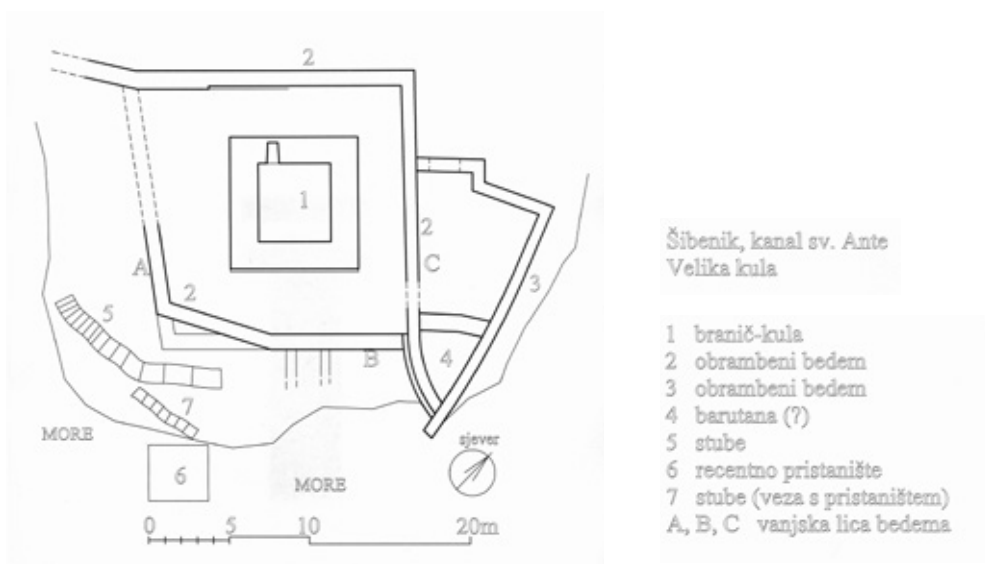
10.
Pogled na ostatke bedema Velike kule (foto: J. Čuzela)

View to the bulwark remnants at the Large Tower

Znatno je bolje sačuvana Velika kula na Rtu Burnji turan (sl. 10). Kod nje se u tlocrtu (sl. 11) jasno vide fortifikacijski elementi: centralna branič-kula i vanjski perimetar obrambenih bedema (sl. 12). Na nacrtu pod brojem 4 vide se tragovi jednog objekta unutar Velike kule za koji nije sa sigurnošću moguće utvrditi namjenu (sl. 13). Međutim, smještaj objekta gotovo izvan perimetra bedema, čvrstoća gradnje i kvalitetna hidraulična žbuka s unutrašnje strane ostataka zidova ukazuju da bi se u ovom slučaju moglo raditi o barutani.

Vanjska lica obrambenih bedema Velike kule (broj 2 na nacrtu) različito su sačuvana. Najsačuvanije je vanjsko jugozapadno lice (oznaka A na nacrtu). Ono je zidano od priklesanih kamenih blokova u obliku izduženih pravokutnika prosječne dužine 60-70 cm i visine oko 30-40 cm. Fuge širine 2-4 cm ispunjene su vapnenim mortom. Bedem je zidan u blagom pokosu s nagnutošću od oko 2-4 cm na 100 cm visine. Na jugoistočnom pravcu bedema (oznaka B na nacrtu) sačuvan je tek poneki pravokutni kameni blok na vanjskom licu. I ovdje je zamjetan identičan pokos kao na pravcu A. U svakom slučaju, takav pokos ni na koji način ne može se dovesti u vezu s prikazom Velike kule na karti Hogenberga i Brauna iz 1575. godine na kojem se na vanjskom bedemu vidi izraženi pokos i kordonski vijenac. Mišljenja smo da je pokos na vanjskom obrambenom bedemu Velike kule statičkog karaktera. Sjeveroistočni bedem (oznaka C na nacrtu) zapravo i nema sačuvanog vanjskog lica. Ipak se na njemu najbolje može uočiti način zidanja unutrašnje strukture bedema (broj 2 na nacrtu) koji je prosječne debljine 90 cm. Unu-

11.
Nacrt ostataka Velike kule
(nacrt izradio: I. Šprljan)
Drawing of the remnants of the
Large Tower

12.
Ostaci branič-kule u Velikoj kuli
(foto: I. Glavaš)
Remnants of a defence structure in
the Large Tower

tarnji dio bedema zidan je prirodnim neklesanim kamenom koji nije nabacan u mort već zidan u redovima, jedan poviše drugog. Redovi su visoki oko 20-40 cm, a ispunjavaju čitavu širinu bedema dajući mu pritom veću otpornost na udar projektila. Ovakvu strukturu bedema čini vapneni mort u omjeru od oko 10-15 posto, a ostatak je prirodni kamen u redovima. Potpuno isti način zidanja zamjetan je i na centralnoj branič-kuli koja ima zidove debljine prosječno 170 cm. Zidovi kule sačuvani su po čitavom obodu, ali do prosječne visine od oko 70-150 cm.

Pod brojevima 5 i 7 na nacrtu su ucrtane stube uklesane u stijene izvan zapadnog perimetra obrambenih bedema Velike kule. Uklesane stube pod brojem 5 na nacrtu

13.
Ostaci moguće barutane u Velikoj kuli (foto: I. Glavaš)

Possible remnants of a gunpowder magazine in the Large Tower

vodile su do mjesta među stijenama gdje je bilo moguće pristati manjom lađom, a stube uklesane u stijenu pod brojem 7 na nacrtu, vodile su do zidanog kvadratnog pristaništa jugozapadno od kule. Na tom pristaništu nalazi se kamena bitva za koju nije moguće kazati nalazi li se na izvornom mjestu. Pristanište bi moglo biti recenčno, a za stube uklesane u stijenu nije moguće odrediti datum nastanka.

Zaključna razmatranja

Velika i Mala kula na početku šibenskog Kanala sv. Ante sastavni su dio srednjovjekovnog gradskog fortifikacijskog sustava. To su bile i početkom ranog novog vijeka sve do izgradnje tvrđave sv. Nikole 1543. godine na početku vanjskog ulaza u Kanal sv. Ante, odnosno do njihovog konačnog rušenja 1570. godine početkom Ciparskog rata. Taj sustav činili su još kaštel sv. Mihovila i gradski obrambeni bedemi s kulama. Velika i Mala kula mogle su biti sagrađene kao posljedica mira u Torinu, sklopljenog 1381. godine između Venecije i kralja Ludovika I. Anžuvinca. Prvi pouzdani povijesni podaci o kulama i lancu potječu iz vremena završne mletačke opsade Šibenika 1409. godine, kad su kule ojačane (dakle već su postojale) i postavljen je lanac. Načinom postavljanja na najužem dijelu Kanala sv. Ante i lancem koji je postojao među njima, u skladu su s onodobnim rješenjima zaštite ulaza u luke. S obzirom na udaljenost od gradskih bedema Šibenika, koja je iznosila približno jedan kilometar, predstavljale su izuzetno ranjiv dio šibenskog fortifikacijskog sustava. Posve je jasno da je to jedan od razloga za izgradnju tvrđave sv. Nikole na drugom, vanjskom ulazu u Kanal sv. Ante. U odnosu na tvrđavu sv. Nikole, kule na početku Kanala sv. Ante već u kasnom srednjovjekovlju, a pogotovo u ranom novom vijeku bilo je relativno lako osvojiti i nakon toga odvojiti lanac kako bi neprijateljsko brodogradnja moglo napasti bedeme Šibenika. Pad kula mogao se dogoditi običnim izdajstvom kako su to tijekom završne mletačke opsade Šibenika 1409. godine učinili zapovjednik kula Ivan Mišić i njegova posada. U tom slučaju Šibenik bi bio fatalno ugrožen jer gradski bedemi s morske strane nisu bili osobito snažni. Stoga ne čudi reakcija providura Camilla Orsinija koji počinje s rušenjem kula već tijekom Trećeg mletačko-osmanskog rata (1537. – 1540.) dok je tvrđava sv. Nikole bila samo u planovima. Očito su se mletačke vlasti kod obrane dalmatinskih komuna više oslanjale na moć svoje mornarice i njenu sposobnost brze intervencije na kritičnim mjestima

tijekom ratnih operacija. Znakovito je da je Venecija razmišljala i o gradnji druge utvrde nasuprot tvrđavi sv. Nikole na poziciji nekadašnje crkve Sv. Andrije. Da je ta utvrda sagrađena, između nje i tvrđave sv. Nikole vjerojatno bi bio postavljen lanac. Ovako o lancu koji je mogao ići od tvrđave sv. Nikole na drugu stranu Kanala sv. Ante na poziciju nekadašnje crkve Sv. Andrije, nemamo nikakvih dokaza. Metalna konstrukcija na jednom od topovskih otvora u prizemlju rondela tvrđave sv. Nikole, čini se, pripada sustavu protiv podmornica iz nekog od svjetskih ratova. Za prestanak funkcioniranja, odnosno konačno rušenje obje kule na početku Kanala sv. Ante, možemo uzeti početnu godinu Ciparskog rata, kako to navodi vjerodostojni suvremenik šibenski povjesničar Dinko Zavorović. Naposljetku, odgovore na brojna pitanja ponudit će tek buduća arheološka iskopavanja Velike kule, a ponajprije odgovor na pitanje preciznog vremena nastanka, ali i definitivnog prestanka funkcioniranja kule što će možda biti moguće odrediti arheološkim materijalom i njegovim stratigrafskim kontekstom.

Zbog činjenice da je kula na Rtu Južni turan sačuvana samo fragmentarno, teško je na temelju ostataka na terenu razlikovati kule. Za sad jedinu podlogu pružaju grafički prikazi Šibenika, iako ni oni nisu svi isti. Prema najvažnijim grafičkim prikazima Šibenika, a prije svega najstarijem prikazu Šibenika Matea Pagana i karti Hogenberga i Brauna, opredijelili smo se za to da se ostaci Velike kule nalaze na današnjem Rtu Burnji turan, a Male kule na Rtu Južni turan.

BILJEŠKE

¹ KRSTO STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik, 1941., 21.

² KRSTO STOŠIĆ (bilj. 1), 21.

³ Nažalost za vrijeme radova na vili „Moj mir” i oko nje, nisu provedena arheološka i konzervatorska istraživanja tako da o eventualnom prostiranju i materijalnim ostacima Male kule na području vile ne znamo ništa. Dojam je da je, umjesto ostataka Male kule, vila „Moj mir” valorizirana i tretirana kao značajna baština arhitekture na prijelomu 19. i 20. stoljeća iako se radi o potpuno tipskom objektu pomalo nevještog arhitekta. Najbolje se to vidi na primjeru unutrašnjeg stubišta koje je prije adaptacije vile presijecalo prozorske otvore.

⁴ Povijesne prikaze Šibenika vidi kod: JOSIP ČUZELA, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik, 2005.

⁵ O karti Mate Pagana i njejoj dataciji kod: MIRELA SLUKAN ALTIĆ, Krka kao razdjelnica velikaških gradova Šubića i Nelipića na karti Matea Pagana nastaloj oko 1522. godine, *Ekonomika i ekohistorija*, 3/2007., 51-61.

⁶ Kartu Hogenberga i Brauna vidi kod: JOSIP ČUZELA (bilj. 4).

⁷ Kolunicevu kartu Šibenika u Merianovom pretisku iz 1652. godine vidi kod: MIRELA SLUKAN ALTIĆ, *Povijesna geografija Krke: kartografska svjedočanstva*, Šibenik, 2007., 36-37.

⁸ *Fortezze veneziane dall'Adda all'Egeo. Le difese della Repubblica di Venezia nei disegni della Biblioteca Comunale di Treviso (sec-*

li XVI-XVIII), (ur.) Stefano Tosato, Venezia, 2014., 153. Karta iz Trevisa najznačajniji je novootkriveni povijesni kartografski izvor za šibenske fortifikacije sredine 17. stoljeća. Karta se približno datira u 1647. godinu i vrijeme velikog osmanlijskog napada na Šibenik na početku Kandijskog rata (1645. – 1669.).

⁹ BENJAMIN KEDAR, Prolegomena to a World History to harbour and River Chains, u: *Shipping, Trade and Crusade in the Medieval Mediterranean. Studies in Honour of John Pryor*, (ur. Ruthy Gertwagen, Elisabeth Jeffreys), London-New York, 2016., 4-5.

¹⁰ O lancu Konstantinopola vidi kod: JOHN PRYOR, The Chain of the Golden Horn, 5 – 7 July 1203, u: *In Laudem Hierosolymitani. Studies in Crusades and Medieval Culture in Honour of Benjamin Z. Kedar*, (ur: Iris Shagrir, Ronnie Ellenblum, Jonathan Riley-Smith), Aldershot, 2007., 369-384.

¹¹ JOHN PRYOR (bilj. 10), 369-372.

¹² O lancima koji su zatvarali luku grada Rodosa vidi kod: ALBERT GABRIEL, *La Cité de Rhodes, MCCCX-MDXXII: Topographie, Architecture Militaire*, Paris, 1921., 72-73.

¹³ ALBERT GABRIEL (bilj. 12), 73 i bilj. 4.

¹⁴ ALBERT GABRIEL (bilj. 12), 73 i bilj. 4.

¹⁵ LUKŠA BERITIĆ, *Utvrdjenja grada Dubrovnika*, Zagreb, 1955., 104, 107.

¹⁶ LUKŠA BERITIĆ (bilj. 15), 107.

- ¹⁷ ILIJA LALOŠEVIĆ, Fortifikacioni sistem Perasta, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, 43-46/1995-1998, 140-146.
- ¹⁸ ILIJA LALOŠEVIĆ (bilj. 17), 141.
- ¹⁹ ILIJA LALOŠEVIĆ (bilj. 17), 142.; *Commissiones et relationes venetae* (dalje CRV), IV, Zagreb, 1964., 101.
- ²⁰ JOHN PRYOR (bilj. 10), 381-383.
- ²¹ JOHN PRYOR (bilj. 10), 371-372.
- ²² O ratu Venecije protiv koalicije gradova i država na čelu s Genovom koji je počeo u lipnju 1378. godine i miru u Torinu te njegovim posljedicama vidi kod: HEINRICH KRETSCHMAYR, *Geschichte von Venedig 2*, Gotha, 1920., 231-242.
- ²³ *Listine o odnošajih između južnog Slavenstva i Mletačke Republike* (dalje Listine), IV, 128.
- ²⁴ *Memorie che possono servire alla vita di Vettor Pisani nobile Veneto*, Venezia, 1767., 110-111.
- ²⁵ FRANE DUJMOVIĆ, Postanak i razvoj Šibenika od 1066. do 1409. godine, u: *Šibenik – spomen zbornik o 900. Obljetnici*, (ur. Slavo Grubišić), Šibenik, 1976., 113, bilj. 319.
- ²⁶ DOMINICO ZAVOREO, *Prima parte del Trattato Sopra le cose di Sibenico*, (daktilografirani primjerak), 92. Zavorovićevo djelo sačuvano je u rukopisu i to samo prvi dio do mletačkog osvojenja Šibenika 1412. godine, jer drugi nije nikada napisao. Na ovom mjestu koristili smo daktilografirani primjerak koji se čuva u Muzeju grada Šibenika i tome prilagodili paginaciju. Opis mletačkog osvajanja Šibenika pogledaj kod: SLAVO GRUBIŠIĆ, Šibenik i Venecija 1409. – 1412. godine, u: *Šibenik – spomen zbornik o 900. Obljetnici*, (ur. Slavo Grubišić), Šibenik, 1976., 123-129.
- ²⁷ O životu Dinka Zavorovića i njegovi povijesnim djelima vidi kod: IVA KURELAC, *Dinko Zavorović. Šibenski humanist i povjesničar*, Šibenik, 2008., 34-41.
- ²⁸ DOMINICO ZAVOREO (bilj. 26), 93.
- ²⁹ DOMINICO ZAVOREO (bilj. 26), 92.
- ³⁰ Listine, VI, 14.
- ³¹ Listine, VI, 15-17.
- ³² Listine, VI, 22-24.
- ³³ Listine, VI, 93.
- ³⁴ Listine, VI, 162-163.
- ³⁵ Listine, VI, 162.
- ³⁶ Listine, VI, 162. Berteska je manji, plitki fortifikacijski element koji konzolno izlazi iz ravnine obrambenog bedema. Pri dnu između konzola, na kojima je sagrađena, posve je otvorena kako bi branitelji mogli gađati neprijatelja kamenjem i različitim tekućinama. Berteske su se obično postavljale na dijelovima obrambenog bedema koji su bili osobito izloženi neprijatelju, kao što su ulazna vrata., ali su mogle biti postavljane i na lošije branjenim uglovima kula i utvrda.
- ³⁷ CRV, II, 202.
- ³⁸ CRV, III, 125-126.
- ³⁹ O gradnji tvrđave sv. Nikole vidi kod: ANDREJ ŽMEGAČ, *Utvrdna sv. Nikole pred Šibenikom, Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 25/2001, 91-100.
- ⁴⁰ CRV, IV, 141.
- ⁴¹ DOMINICO ZAVOREO (bilj. 26), 92.
- ⁴² JOSIP ČUZELA (bilj. 4), 76.
- ⁴³ CRV, I, 188-189.
- ⁴⁴ JOSIP ČUZELA (bilj. 4), 75.
- ⁴⁵ JOSIP ČUZELA (bilj. 4), 10-11.
- ⁴⁶ MAXIMILIAN DE TRAU, *Festungen Dalmatiens und Albaniens nebst verliegenden Inseln, und Beschreibung* (rukopis) Zadar, 1805. Jedini primjerak rukopisa čuva se u Narodnoj biblioteci Srbije u Beogradu. O De Trauxu vidi kod: ANDREJ ŽMEGAČ, *Priručnik za Dalmaciju: De Trauxov opis iz 1805.*, *Ars Adriatica*, 6/2016, 199-208.
- ⁴⁷ TOMISLAV ARALICA, *Inventar oružja i vojne opreme u šibenskom kaštelu i kulama iz 1441. godine*, Drniš, 2008., 5.
- ⁴⁸ *Spisi kancelarije šibenskog kneza Fantina de Cha de Pesaro 1441. – 1443.* (dalje: *Spisi kancelarije*), Šibenik, 1989., 32-35 i 48-52.
- ⁴⁹ TOMISLAV ARALICA (bilj. 47), 11.
- ⁵⁰ TOMISLAV ARALICA (bilj. 47), 19.
- ⁵¹ *Spisi kancelarije* (bilj. 48), 48-52.
- ⁵² *Spisi kancelarije* (bilj. 48), 52-60.